

rockad

The Stockholm Chamber
of e-commerce

INTERACTIVE
INSTITUTE

infobyte

0 | september 2000

Människors behov av virtuell gemenskap [Peter Norberg]

En artikel från Rockad

Peter Norberg är filosofie magister vid Uppsala universitet med idé- och lärdomshistoria som huvudämne, och *Master of Science* på Handelshögskolan i Stockholm. Som doktorand vid Handelshögskolans Centrum för etik och ekonomi är Norbergs forskningsområde hur protestantisk etik återverkar på dagens finansvärld. Arbetsnamnet är Finansmarknadens amoralitet och det kalvinska kyrkorummet

Kontakta redaktionen

Nicklas Lundblad,
Stockholms
handelskammare
nicklas@acm.org

Alex Jonsson,
Interactive Institute
alex.jonsson@interactiveinstitute.se

Per Melander,
Interactive Institute
per.melander@interactiveinstitute.se

PDF- & Webbproduktion

Pär Abrahamsson,
Svenska Infobyte
par@Infobyte.se

Människors behov av virtuell gemenskap

Av Peter Norberg

Under åttio- och nittio-talet avreglerades marknader över hela världen. Östeuropeiska ekonomiers fallisse-mang förstärkte tilltron till marknadens förträfflighet. Liberala tänkare har därtill föreställt sig personliga relationer som ekonomiskt skadliga. Allt annat än fristående individer antogs hämma marknadsmekanismens rationalitet och oväldiga rättvisa. En kapitalism bestående av atomistiska individer verkar vara vårt öde.

Därtill blir samhället till synes mindre socialt som en följd av att industrisamhället övergår till en virtuell IT-ekonomi. Som många konstaterat avtar platsens betydelse till följd av informationsteknikens utbredning. När kapitalismen minskar platstillhörigheten skapas paradoxalt nog en längtan efter bestämda platser. Denna längtan ger utrymme för att äldre tiders reella platser återkommer, exempelvis i dagens kult av storstaden, men får i en virtuell tid naturligtvis även en virtuell motsvarighet; virtuella platser. Sådana *communities* ersätter i allt fler sammanhang reella arbetsplatser.

Internet är till synes det mest individualistiska som kan tänkas. En person sitter oftast ensam och umgås endast med en skärm, men *communities* visar plötsligt att Internet inte bara isolerar, utan knyter samman vanliga människor över jorden. Mitt i den moderna kapitalismens anonymitet uppstår behov av mänsklig kontakt. Samtidigt som individer lösgör sig från traditionella gemenskaper, länkar de in sig i nya. Då statsvetaren Robert Putnam hävdar att det finns mindre gemenskap idag än tidigare försummar han nya former av gemenskap. I *communities* flätar sig individer samman på ett helt nytt sätt. Såväl anställda i den nya ekonomin som aktiva medlemmar i *communities* är mer inriktade på sociala aspekter än vad som var kutym i industrialismen. Om dagens ömmande för emotionell intelligens och social kompetens i arbetslivet är mer än modenycker återstår att se.

Moderna möten

I förmodern tid bands människor till varandra i fasta relationer. För att ställa sig utanför en hävdvunnen gemenskap krävdes ett radikalt val, om ens det räckte. För att tillhöra någon gemenskap måste en individ nu istället aktivt välja denna. De flesta upplever sig inte längre höra till en gemenskap innan de aktivt väljer att träda in i den. Individer upprättar personliga trossy-

stem. Allt färre förgivettagna uppfattningar om världen förenar olika människor. Pluralismen i värderingar splittrar. Ideologier och världssåskådningar lämnar plats för personliga värderingsmörgåsbord. Med sociologen Thomas Luckmanns ord: "*Für den mehr oder minder emanzipierten einzelnen spielt die innerlich heterogene Weltanschauung die Rolle eines ihm zu Angebot stehenden weltanschaulichen 'Assortiments'*".¹ Dagens människa söker allt fler och ständiga nyheter att spegla sin personlighet i. Hon skiljer ut sig från mängden genom att delta i smala gemenskaper, designade alltefter individens efterfrågan.

Relationer blir mer rationella med individer som sluter tillfälliga kontrakt, samtidigt som genuina relationer kommer i skymundan. Varje människa kommer i kontakt med allt fler andra människor, medan relationer till de flesta i omgivningen blivit mindre beständiga och förgivettagna. I likhet med vår allt mer urbana tillvaro innebär nätgemenskaper fler kontakter, men lägre intensitet och kvalitet. Internet är inget nytt härvidlag utan en punkt i tangentens riktning. Detta är del av den långsiktiga utveckling som sociologen Ferdinand Tönnies beskrivit mot mindre *Gemeinschaft*, genuin gemenskap, och mer *Gesellschaft*, där opersonlighet och affärsmässighet råder. Därtill böljar vågor mellan dominans för *Gemeinschaft*- och *Gesellschaft*-drag. Tid efter annan konkretiserar människor viktiga element i sin tillvaro. Mycket riktigt är *communities* ordagrant en sorts *Gemeinschaft*, men de är gemenskaper i en ny abstrakt form.

Ny teknik bryter gamla skrå- och trohetsband. Istället byggs nya band på ny grund av individens intressen. Vad är mer naturligt i IT-åldern än att detta sker i cyberrymden? Dessutom tar sig verksamheter och gemenskaper i den reella världen även en virtuell form, åtminstone som en sekundär form. *Communities* blir mer populära, bland annat genom att integreras i etablerade strukturer. Sociala aktiviteter på Internet som *communities* visar hur medier efter en tid, liksom en gång redan TV, utvecklas från elitmedium till massmedium. Spirande Internetgemenskaper kan bara vara övergående livstilsenkla. Själva mediet har ännu inte funnit en stabil form. Tempot i IT-utvecklingen är alltför högt för att dagens Internetgemenskaper skall bestå lika länge som äldre tiders bygemenskaper gjorde. Själva den virtuella for-

¹ "För den mer eller mindre emanciperade individen spelar en internt heterogen världssåskådning rollen som ett dukat smörgåsbord" (Egen översättning.), Luckmann, Thomas, *Das Problem der Religion in der modernen Gesellschaft: Institution, Person und Weltanschauung*, Rombach, Freiburg 1963, s. 57.

men av gemenskap pekar ändå framåt. *Communities* är djupt nedsänkta i tiden, med en fot i samtiden och en i framtiden.

Virtuella gemenskaper ger nytt bränsle åt filosofen Zygmunt Baumann om små, lokala stammar som den postmoderna integrationsprincipen. Människor drar sig tillbaka till en egenhändigt tillverkad meny av intryck från omvärlden i vad sociologen Manuel Castells benämmt globala stugor. Frågan är om *communities* är ett steg bakåt, mot att människor liksom i äldre tid är isolerade i mindre gemenskaper, eller om *communities* förblir en liten, perifer företeelse i människors liv för att ge en smula trygghet i en allt mindre överblickbar verklighet och på ett till sin natur oöverskådlig cyberrymd. Människors reträtt till *communities* är en reaktion på att det finns mer att välja mellan i mediasamhället i allmänhet och på Internet i synnerhet än individen mäktar hantera. Det mindre urval av digital interaktion som *communities* ger skänker människor lugn.

Communities är en adekvat form av gemenskap i en tid då människor vill kunna skapa sig sin identitet på egen hand. Enligt arkitekten William Mitchells ord är cyberrymden "*.../inhabited by disembodied and fragmented subjects who exist as collections of aliases and agents.*"² Den moderna människan som söker kortvariga och brytbara kontrakt lockas av den möjlighet virtuella gemenskaper ger att kunna träda ur när hon vill. En virtuell existens kan man kliva ur mycket enkelt genom exempelvis passivitet. Mycket återstår innan *communities* blir samhällen som företeelsen ibland översätts till. *Communities* är än så länge alltför kortvariga och det är alltför lätt att kliva ur eller in i dem för att ge upphov till varaktiga band. *Communities* är endast gemenskaper, där människor möts under en del av sin tid. Ett samhälle är mer naturgivet och människor befinner sig helt och hållet, och lever ibland oengagerat i det. I *communities* måste individen vara uppkopplad. Utan denna typ av engagemang är individen utanför den virtuella gemenskapen. Att vara del av en *community* kräver mer aktivitet än att vara del av ett samhälle. Detta är inte endast ett problem, utan uppskattas av den moderna människan som vill ha möjligheten att enkelt lämna en gemenskap.

Abstrakta nät och nätverk

Sociologen Anthony Giddens och andra har beskrivit hur sociala relationer i samtiden många gånger ersätts av teknik. Modern, teknisk utveckling alstrar ett opersonligt handlag. Telefoner, faxar och datorer tjänar som surrogat för

² Mitchell, William J., *City of bits: space, place, and the infobahn*, Cambridge, Mass., MIT Press 1995, s. 28.

genuin mänsklig kontakt. Samtidigt ger dessa instrument upphov till en sekundär kontakt mellan människor, såsom att skapa fler och mer friktionsfria möten mellan köpare och säljare på anonyma marknader. Även *communities* är en sådan sekundär kontakt mellan människor, där individer inte visar hela personligheten och ibland inte ens den sanna, utan en konstruerad personlighet. Virtuella gemenskaper befriar individen från det reellas bojar. Reella gemenskaper tyngs av sin historia, av att ha vuxit upp organiskt i enlighet med äldre kultur. I nätgemenskaper kan en människa skapa sig en skenexistens. Den distansering tekniken inrättar mellan människor kan te sig behaglig. Människor ges en radikalt ny möjlighet att avstå från att träffa människor och ändå interagera med dem. Utan att behöva konfronteras med människor öga mot öga kan individer koncentrera sig på sitt egentliga intresse. De behöver inte svälja hela paket av relationsmönster.

***Communities* som påslakan**

Virtuella gemenskaper bryter nationella och etniska gränser. Reell bakgrund är mindre viktig i en virtuell miljö. Ett gemensamt språk är ändå en förutsättning för kontakt i alla gemenskaper. I *communities* är detta gemensamma språk datorgrafik och korta, slagkraftiga texter på ett sant globalt engelskt språk.

Att människor lever på nätet och gör det tillsammans med andra i *communities* är ett snabbt tilltagande fenomen. Ett nytt samhälle som IT-samhället ger upphov till nya former av gemenskap. En ny gemenskapsform nyttjar abstrakt teknik till att åter konkretiseras åt människor. Behovet av gemenskap och gemenskap paras med teknik och liknande medel som krävs för att tillgodose behovet av effektivitet. En jämvikt råder ständigt mellan abstraktion och dess skapande av effektivitet, gentemot konkret innehåll som är värdefullt för människor. Att knyta ihop detta med Anthony Giddens tankar kring inbäddning är lockande. Utan inbäddning i sociala sammanhang och strukturer fungerar institutioner sämre. *Communities* är påslakan som bäddar in det abstrakta nätet i samhället och bäddar in individer i gemenskap.

En återkoppling mellan nätkontakt och reella möten ligger bland annat i att människor gör upp över epost om att träffas fysiskt. Osäker och känslig, strategisk information kräver närhet och möten. Med orden från en person på finansmarknaden: "behovet kommer att öka, av att träffa personer, just därför att man känner att det blir en väldigt artificiell känsla när väldigt mycket kommuniceras via e-mail och Internet. Man måste sätta sig ned och ta den riktiga diskussion, då när man sätter sig ned med personen." Återkommande personliga inslag kan upprätthålla en abstrakt hantering. Människors

möten kan skapa grundläggande tillit som stöder den opersonliga tillit som byggs upp kring fungerande, abstrakta system. Det känns ibland tryggare att prata med en person. Med Giddens ord "*faceless commitments are sustained or transformed by facework.*"³

Rörlighet och rolighet

Ledtrådar till värderingar kring *communities* finns i mentaliteten bland anställda i IT-företag och andra människor i IT-ekonomin. Ännu så länge utgörs *communities* av människor som har en större närhet till IT än vanligt. Dagens eliter som medlemmar i *communities* bryter gränser och bygger broar. Eliter blir allt mer rörliga. Det flyter i den nya ekonomin. Organisationer lever kortare tid än tidigare och får allt mer karaktären av projekt. Arbetet är mindre avskilt från fritiden och skall liksom fritiden ge något existentiellt. Arbete och fritid hybridiseras under slagord som flexibilitet och spontanitet. Samtidens nomad kan tillfälligt slå sig till ro i *communities*. En sådan kort paus är allt hennes oroliga sinne tillåter henne. Hon är som individualist obunden av det bestående och har ögonen öppna inför nya val. Individualisten för dagen byter gladeligen arbetsgivare likt skjortor och flyttar pengar blixtnabbt mellan värdepapper eller fonder framför en datorskärm.

Den nya ekonomins makthavare prioriterar ett flexibelt yrkesliv. Inredningen skall aldrig bli färdig liksom en sajt ständigt skall uppdateras. Allt som är färdigt utstrålar förbjuden förnöjsamhet och brist på dynamik och flexibilitet. Här finns inte plats för den som visar sig obenägen till förändring. Människan i IT-samhället förväntas alltid tänka nytt. Den entusiasm och lekfullhet som kännetecknar ungdomen hyllas. Allt som unga kommer med anses peka in i framtiden och ersätter nuet och får företräde oavsett om det rör sig om synliga förbättringar eller inte.

Typiskt för vår individualistiska tid är att många former av gemenskap drivs av individualism. Med sociologen Gerhard Schulzes ord "*Individualisierung als moderne Bedingung von Gemeinsamkeit.*"⁴ Individualismen har blivit ett massfenomen. Bostadsrättsföreningar, *Gated communities* (reella alltså), pensionsfonder och *communities* i cyberrymden är alla yttringar i vår tid av hur individualister drar sig tillbaka till gemenskaper.

³ Giddens, Anthony, *The Consequences of Modernity*, Polity Press, Cambridge, 1990, s. 88

⁴ "Individualisering som modern förutsättning för gemenskap." (Egen översättning.) Schulze, Gerhard, *Die Erlebnis-Gesellschaft Kultursoziologie der Gegenwart*, Campus, Frankfurt am Main 1992, s. 34.

Tillit inom *communities*

I samtiden råder mindre sammanhållning, mer individualism och färre familjeband. I affärsverksamhet var personliga relationer och tillit viktigare före dagens överflöd av lättillgängliga, kvantitativa data. Tillit knyts på elektroniska marknader inte längre till handslag, utan till algoritmer och informationsteknik. Aktörer överlåter till tekniken, då med Giddens ord abstrakt tillit till system erövrat större utrymme på bekostnad av grundläggande tillit. Betydelsen av informella nätverk har länge avtagit i det moderna, allt mer teknikstyrda och rationaliserade näringslivet, men nu upplever vi en renässans på bred front för informella nätverk med en relativ nyhet som Internet i spetsen. På Internet krävs en abstrakt tillit till själva tekniken Internet. Exempelvis rör det sig om en tillit till att signaler på skärmen korrekt återspeglar människor i den reella världen. Lösenord och digitala signaturer kan tjäna detta syfte. Medlemmar i *communities* är flitiga användare av Internet och har hög tillit till tekniken. Då väl abstrakt tillit till själva tekniken föreligger kan grundläggande tillit utvecklas.

Dagens individualism har ändamålsenliga gränser. Som en reaktion på en konstant konkurrenssituation i en dynamisk marknadsekonomi konstrueras eller uppstår sociala strukturer för att minska den osäkerhet marknadens aktörer möter. All social handling underlättas av ömsesidig förståelse. Människor delar med sig av socialt kapital och gör såväl reella som virtuella gemenskaper till en resurs för medlemmen. Aktörer med stark ömsesidig tillit kan aktualisera fler möjligheter. Utan tillit tas alla affärstillfällen inte tillvara.

Relationsmönster mellan individer i ett nätverk är ekonomiska resurser. Partikularistiska dygder — såsom sammanhållning inom en kultur — är universella tillgångar. Vid brist på tillit bland individualistiska individer i ett nätverk skulle tillfällen till lönsamt samarbete vara tillspillogivna. I äldre tiders byten mellan människor gjordes skillnad mellan individers kvaliteteter. Modernt utbyte har blivit allt mer opersonligt och anonymt. *Communities* är ett exempel på hur mindre och utvalda nätverk, där en grundläggande tillit är stöd för interaktion, återkommer. Sammanslutningar med hårda, interna bindningar skapar tillit som främjar ekonomisk och annan verksamhet. Den kan gå utöver den kommers som omger många *communities*; kommers såsom att den som skapar *communities* ofta har kommersiella skäl och därför omgärdar *communities* med kommers. Att, som snabbt är på väg att bli populärt, knyta en *community* till en produkt och annonsera med detta är ett sätt att visa att produkten inte endast är materiell, utan bär på något finare, något känslomässigt. *Communities* blir en blandning av social aktivitet och kommers.

Mellan medlemmarna i små gemenskaper föreligger ömsesidigt beroende. Opassande åsikter och individer utslätas och stöts ut. En ny medlem lär sig att bli som andra inom nätverket. Få är villiga att uttrycka värderingar som avviker och därigenom ställa sig utanför. Anpassning till gruppens normer och beteendemönster är en säker väg till framgång internt för den som upptagits som medlem. Individen imiterar sig in i sin nära omgivning för att accepteras av andra och känna sig trygg. Inbördes likheter förenklar interaktion och skapar sammanhållning, men kan om gemenskapen är tillräckligt sektartat avskild från omvärlden försvåra kontakt med omvärlden. Att individer som hyser tillit till varandra avskärmar sig är en sida av *communities*. Varje kultur är för sin överlevnad beroende av gränser mot omvärlden. Tillit skapas av att individer hjälper varandra i att kollektivt förstärka det gemensamma fältet i förhållande till omvärlden. Inbördes konstrueras en övertygelse att man måste vara asocial gentemot den fysiska världen.

Communities har sin upprinnelse i USA och har traditioner att falla tillbaka på i sin nationella kultur. Av tradition har små, puritanska samfund i USA noggrant bevakat medlemmarnasandel. För att vinna inträde i dessa samfund måste en person accepteras av tidigare medlemmar. Sammanhållningen inom sekter gav en daglig karaktärs- och kreditupplysning.

Avskärmning från den reella världen

Många uppfattar sitt virtuella liv till viss del som ett spel. *Communities* är ibland även integrerade med olika spel över nätet. Vad som är spel kräver mindre inlevelse. I spel är vi ofta mer hänsynslösa än i verkligheten och tar mindre ansvar. I den virtuella världen är vi på gott och ont beredda att ta större risker. Det är lättare att vara fräck per e-post än öga mot öga eller på telefon. I nätgemenskaper kan individer som har fantasi nog bete sig helt annorlunda än i sinnevärlden och som sagt till och med skapa sig en radikalt ny identitet.

Internetberoende är ett välkänt problem. Flitiga Internetanvändare uppfattar endast en förenklad och begränsad version av verkligheten. Symboler ställer sig i människors och det materiellas ställe. Utan fysisk närhet avtar känslan av ansvar för omvärlden. En skärm förmedlar information som ersätter direkt tillgång till omvärlden. Människor verkar i skenet av symboliseringar av omvärlden. Detta bidrar till att de lever ett skyddat liv, utan att släppa in den reella världen.

Medlemmar i *communities* möts inte mellan två ansikten, utan mellan ett ansikte och en skärm. Få sinnen används framför skärmen. Det virtuella tränger ut det reella. Utöver att *communities* skapar nya gemenskaper, ersätter de traditionella gemenskaper och personliga möten. På detta vis isole-

rar sig individer från sinnevärlden. Många upplever sig också vara avskär-
made mot den fysiska omvärlden samtidigt som de upplever reell gemen-
skap i virtuella miljöer. Nya generationer kommer att uppfatta nät-
kontakt som än mer verklig än människor gör idag. De kommer att leva mer
genuint och ohämmat på nätet. Först då kan människor komma att bosätta
sig i Internetsamhällen. *Communities* ställer många linjära moderniserings-
teorier på huvudet, samtidigt som de bekräftar tankar om outplånliga, all-
mänmänskliga behov. Människors behov av gemenskap är evigt, men det
tar sig vitt skilda uttryck i olika tider.